

Список використаних джерел

1. Айкенбері Д. Після перемоги / Дж. Айкенбері. – М., 2000. – 356 с.
2. Ланцова С. А. Світова політика і міжнародні відносини: навч. посіб. / С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова. – Санкт-Петербург: СПб, 2006. – 237 с.
3. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / під заг. ред. Заболоцької К. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2001. – 102 с.
4. Фукуяма Ф. Кінець історії? / пер. з англ. Даниленко П. – Львів. – 418 с.
5. Хантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / пер. з англ. Климчук Н. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.

Сергій Давидюк

КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ В СТАРОДАВНІХ АФІНАХ

Цивілізації Стародавньої Греції й Стародавнього Риму названі узагальнюючим поняттям «антична цивілізація». Дослідження питань грецької й античної демократії останніх десятиліть нерідко характеризуються інтерпретаціями її історичного й політичного досвіду. І не випадково, адже й саме слово «політика» європейська цивілізація успадкувала від Античності – так само, як терміни «демократія» і «республіка», «олігархія» і «тиранія», «диктатура» і «пролетаріат».

При цьому все більш виразно проступає розуміння того, що розходження між давньою й сучасною демократією аж ніяк не зводяться до того, що в одному випадку народ здійснював свою владу безпосередньо, а в іншому – через своїх представників. Очевидною стає й необхідність корекції уявлень про нібито принципову подібність ідеалів і ціннісних установок прямої демократії Афін і представницької демократії Нового часу.

Так, стаття професора філософії права та теорії інститутів Афінського університету Арістида Хатциса [3] представляє собою доповідь, підготовлену для міжнародної конференції «Древня Греція і сучасний світ» (Стародавня Олімпія, серпень 2016 р.). Розглядаючи такі ключові категорії, як свобода, суверенітет народу, влада закону, права особистості, автор показує принципову відмінність найбільш прогресивної демократії Античного світу – афінської від сучасної ліберальної демократії за всіма зазначеними параметрами.

Демократія взагалі, як вважає автор, є, по суті, процесом узгодження колективних рішень, при якому більшість надає їм політичної легітимності навіть при наявності незгодних із ними – меншості. Зрозуміло, такий спосіб прийняття рішень суперечить свободі, але він називається

демократичним, оскільки саме так реалізується принцип суверенітету народу, в основі якого лежить влада більшості.

Політична система Афін, безсумнівно, була демократією, оскільки вона являла собою владу більшості в прямій, безпосередній формі, але афінський режим, навіть якщо він був найліберальнішим у Стародавній Греції, мав дуже мало спільного з ліберальною демократією Нового часу, при якій свобода індивіда в приватній сфері захищена від втручання в неї не тільки авторитарного уряду, але й демократичної більшості, зафіксованими в конституції правами особистості.

Для стародавніх греків свобода полягала в прямому й колективному використанні тих чи інших аспектів повного суверенітету: обговорення питань війни і миру, в укладанні союзів з іншими державами, в ухваленні законів і винесенні судових вердиктів і т.д. При цьому чимось абсолютно протилежним до цієї колективної волі було повне підпорядкування індивіда волі громадянського колективу, членом якого він був, і який суворо контролював всі його дії як приватної особи. У цьому плані особливо показовим є інститут остракізму, що базувався саме на уявленні про те, що суспільство має повну владу над своїми членами [3, с. 4].

Таким чином, як переконує А. Хатцис, афінський громадянин володів правами, але, по-перше, це були політичні права, а не права особистості, і, по-друге, ці політичні права належали йому не в індивідуальному порядку, як у сучасних демократіях, а як частини органічного цілого. «Індивідуалістична» поведінка взагалі асоціювалася з егоцентризмом, і політична система, що знаходилася під захистом інституту остракізму, як, утім, і громадська думка, ставилися до нього вороже. Не дивно, що в такому середовищі уявлення про права особистості не могли отримати розвитку [3, с. 6–7].

За таких умов, як вважає автор, можна говорити про існування в Афінах влади закону, при якій, згідно з Аристотелем, закон стоїть вище громадян, навіть їхньої більшості. Влада демосу не обмежувалася нічим. Конституція була відсутня, і будь-який закон міг бути анульованим або проігнорованим тимчасово сформованою більшістю.

Судова система займала в Афінах домінуюче становище. Однак афінські *dikasteria* були не стільки судовими, скільки політичними органами. Не слід, звичайно, на переконання А. Хатсиса, недооцінювати прогресивний характер системи афінських народних судів для свого часу: у її рамках афіняни дійсно досягли такої міри захисту себе від свавілля влади, якої не мав жоден народ на землі, принаймні протягом двох наступних тисячоліть. Вони цілком могли відчувати себе вільними й незалежними, що, однак, у якійсь мірі було ілюзією, враховуючи свавілля самих народних судів (згадаємо процес над стратегами-переможцями в морській битві при Аргинусских островах; смерть Сократа).

Однак першим і найбільш важливим фактором впливу демократії на

життя пересічних афінян стала необхідність і можливість регулярно брати участь у прийнятті політичних рішень. Пізніше це розглядалося Аристотелем [1] як ключовий аспект свободи. У цілому, на переконання автора, афінська демократія висувала високі вимоги до своїх громадян, змушуючи їх жертвувати значною часткою особистої свободи заради суспільних справ. При цьому навіть у відомій промові Перикла, що ідеалізує афінську політичну систему й спосіб життя, міститься натяк на те, що не всі громадяни прагнули брати участь у політичному житті. Про відсутність у пересічного афінянина особливого ентузіазму до громадської діяльності свідчать як увага до цієї теми в аттичній комедії, так і заходи щодо матеріального стимулювання громадянської участі з боку влади [2, с. 238].

Серед науковців Західного світу поширена думка про те, що ідея особистої свободи є відмінною рисою так званих «суспільств епохи модерну», що склалися в результаті ліберально-демократичної та індустріально-ринкової революцій, які почалися з кінця XVIII ст. При цьому вважається, що Стародавня Греція, незважаючи на свій «винахід» демократії, не була знайома з цією концепцією.

Одна з категорій, яка характеризує цивільний статус громадянина грецького поліса, – це те, що в громадянському суспільстві кожна людина є учасником політичного життя. Справа в тому, що в суспільстві, яке складається з власників, тобто з економічно незалежних людей, у суспільстві, де кожен громадянин є воїном, натиснути на такого громадянина з допомогою якихось засобів насильства неможливо. Тому маленькі поліси й не вдавалися до засобів примусу. Це тільки багаті держави могли собі дозволити такі органи, які можуть людину примушувати щось зробити. Високий ступінь відданості, яку грецький поліс, й особливо демократичні Афіни, вимагав від своїх громадян, означає, що останні повинні були жити для поліса, а не для себе.

Одним із перших, хто озвучив цю думку, був Бенжамен Констан (1819), і з тих пір протягом тривалого часу вона залишалася канонічною. У статті грецької дослідниці Наталі Карагианніс і професора кафедри соціологічної теорії, філософії права і методології суспільних наук університету Барселони Пітера Вагнера [4] розглядаються антична й сучасна концепції свободи. Автори доводять, що та відмінність між поняттям афінської й сучасної свободи громадянина, на яку не рідко вказують у наукових дискусіях, насправді не настільки велика. Більш того, дослідники прагнуть продемонструвати, що концепція свободи в тому вигляді, як вона склалася в період між VI і IV ст. до н.е., може в деяких своїх компонентах послужити «ліками від недолугості» сучасної концепції свободи в індивідуалізованому лібералізмі епохи модерну. Необхідність її корекції, з їх точки зору, зумовлена тим, що акцент на свободі індивіда загрожує стійкості сучасної політиці, і, отже, актуальним завданням є

відновлення зв'язку між ідеєю «бути вільним у політії» й ідеєю «свободи політії» [4, с. 373].

Таким чином, свобода особистості, статус громадянина держави, демократія в розумінні античних авторів і політичної практики Стародавніх Афін відрізняється від «модерного» розуміння й функціонування в Новий та Новітній час, на чому наголошують сучасні вчені, однак дослідження концепції свободи епохи Античності дозволяє виявити традиції й метаморфози в реалізації демократичних принципів у політичній практиці європейських країн й України в тому числі.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Политика. Афинская полития / пер. С. А. Жебелева, С. И. Радцига / Аристотель. – М.: Наука, 1997. – 228 с.
2. Gjerstad E. Innenpolitische und militärische Organisation in fruhromischer / E. Gjerstad // Zeit. ANRW. Тб. 1. Bd. 1. – Berlin – New York, 1972. – S. 136–188.
3. Hatzis A. N. The Illiberal Democracy of Ancient Athens / A. N. Hatzis // Ancient Greek and Roman History, eJournal. – 2016. – Aug. 24. – P. 1–12.
4. Karagiannis N. The Liberty of the Moderns compared to the Liberty of the Ancients / N. Karagiannis, P. Wagner // The Greek Polis and the Invention of Democracy: A politico-cultural transformation and its interpretations / Ed. by Arnason J. P., Raaflaub K. A., Wagner P. – Malden (MA): Wiley-Blackwell, 2013. – P. 371–388.

Вікторія Даниленко

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ЗБАГАЧЕННЯ І АКТИВІЗАЦІЇ СЛОВНИКА

Необхідність продуктивних перетворень у сфері суспільного життя неминуче торкається питань творчості, творчої ініціативи, нахилів та здібностей творчого характеру. Кардинальні зміни в суспільному та економічному житті нашої держави висувають нові завдання з виховання всебічно розвиненої особистості, здатної засвоювати наукові знання, швидко адаптуватися до мінливих умов і активно впливати на хід суспільних, економічних і культурних процесів. У цьому контексті проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку набуває особливого значення.

Розвиток творчих здібностей особистості є ключовою вимогою особистісно-орієнтованої освітньої парадигми, методологічні, загальнодидактичні, методичні аспекти, якої аналізуються в роботах Ш. Амонашвілі, В. Моляко, С. Сисоєвої, Г. Якиманської та інших.